

Regionens mål och arbete med samiska frågor

Bakgrund

Enligt lagen om nationella minoriteter (2009:724 Lagen om nationella minoriteter) är Region Jämtland Härjedalen skyldig att anta mål och riktlinjer för sitt minoritetspolitiska arbete. Vidare ska kommuner och regioner informera de nationella minoriteterna om deras rättigheter och ska främja och skydda de nationella minoritetsspråken och främja minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur. Ett särskilt ansvar finns att främja barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket. De nationella minoriteterna ska även ges möjlighet till inflytande i frågor som berör dem.

Folkhälsomyndighetens undersökning 2023 "Hur mår samer i Sverige"

Undersökningen genomfördes under 2021 och besvarades av 3658 samer, totalt tillfrågades 9260 samer. Vid all forskning och undersökningar avseende samer finns problemet med brist på statistik, svårigheter att nå den samiska befolkningen då man inte vet vilka som identifierar sig som samer. I undersökningen använde man sig av Sametingets röstlängd, renmäkesregistret samt SCB företagsregister (finns SNI kod för renskötsel företag och samisk slöjd). Siffrorna jämfördes med den nationella HLV undersökningen för 2021.

I Jämtland Härjedalen svarade 268 personer, jämfört med Västerbotten 845 personer och Norrbotten 1789 är siffran låg, även med hänsyn tagen till att den samiska befolkningen är mindre i Jämtland än Norrbotten, men jämförbar med befolkningen i Västerbotten.

I rapporten framkom:

Jämförelsen mellan samer och befolkningen i övrigt visar följande:

- En lika stor andel samer som befolkningen i övrigt uppger en god allmän hälsa.
- En mindre andel samer än befolkningen i övrigt uppger sömnsvärigheter, trötthet och psykisk påfrestning. Det är också en mindre andel samer som uppger att de är stillasittande mer än tio timmar per dag, har en riskkonsumtion av alkohol, uppger att de röker dagligen eller att de någon gång har använt cannabis.
- En mindre andel samer jämfört med befolkningen i övrigt uppger bra tandhälsa och att de äter frukt och grönsaker minst en gång per dag.
- En större andel samer än befolkningen i övrigt har ett gott psykiskt välbefinnande. Däremot uppger en större andel samer att de har en långvarig sjukdom eller funktionsnedsättning, värk i olika delar av kroppen, astma, allergi, övervikt och fetma. Även andelen samer som uppger att de snusar dagligen är större än i befolkningen i övrigt.
- En större andel samer än befolkningen i övrigt uppger att de någon gång allvarligt övervägt att ta sitt liv eller att de någon gång försökt att ta sitt liv.

Vidare är det en större andel samer som uppger att de har haft svårt att klara de löpande utgifterna under de senaste 12 månaderna.

Andelen samer som uppger att de någon gång under de senaste 3 månaderna blivit behandlade eller bemötta så att de har känt sig kränkta är större än i befolkningen i övrigt.

Tabell, urval av resultat i samisk HLV

Fråga	Andel samer %	Andel befolkning övrigt %
Upplevt att man blivit bemött eller behandlad så att man känt sig kränkt	26,2	18,1
Haft svårighet att klara löpande utgifter under de senaste 12 månaderna	14,2 (kvinnor 16,1)	11,8 (kvinnor 12,5)
Upplever en ganska eller mycket bra tandhälsa	67,5	74
Upplever långvarig sjukdom, besvär efter olycksfall, nedsatt funktion, långvarig hälsoproblem	41,1	36,8
Värk i skuldror, nacke, axlar	64,8	51,7
Värk i rygg och höfter eller ischias	58,4	49,4
Allergi	41,2	33,7
Psykiskt välbefinnande, positiv syn på framtiden, varit till nytta, närhet andra människor mm	87,0	85,3
Att man upplevt och har lätta eller stora besvär med ångslan, oro, ångest	39,7	42,4
Att man någon gång försökt ta sitt liv	5,9 (kvinnor 7,5)	4,4 (kvinnor 5,2)

Socialstyrelsens och folkhälsomyndighetens rapport nationell strategi för psykisk hälsa

I rapporten konstateras följande gällande den samiska befolkningen:

Som urfolk har samerna en särskild ställning och särskilda rättigheter i Sverige. Samtidigt har det bland samerna under lång tid funnits en uttalad oro för ökad psykisk ohälsa och suicid, inte minst bland renskötande samer. Flera faktorer tycks bidra, bland annat brist på inflytande över sin egen situation, upplevd diskriminering, bristande samisk kompetens inom hälso- och sjukvården och svårigheter att bevara och utveckla en stark och skyddande samisk identitet.

Bland samer är det en större andel än befolkningen i övrigt som uppger gott psykiskt välbefinnande, medan förekomsten av besvär av ängslan, oro eller ångest är ungefär densamma. Men en större andel samer uppger att de någon gång försökt att ta sitt liv eller allvarligt övervägt att göra det. För sverigefinnar ses ingen större skillnad mot befolkningen i övrigt när det gäller psykiskt välbefinnande och ängslan, oro och ångest. Däremot är suicidtankar och självrapporterade suicidförsök mer vanligt förekommande. Jämförbara uppgifter om psykisk hälsa bland judar, romer och tornedalingar saknas.

Region- och verksamhetsplaner

Regionplanen 2023-2025:

Länet ligger i samiskt förvaltningsområde och är en del av Saepmie och som regionalt utvecklingsansvariga ska Region Jämtland Härjedalen arbeta för att integrera samiska näringar i det regionala utvecklingsarbetet.

Regionala utvecklingsnämnden ska tydligare integrera hela länet i det regionala utvecklingsarbetet genom att utveckla arbetet med landsbygdsutveckling och att bättre inkludera samiska näringar i det hållbara regionala utvecklingsarbetet.

Regionsstyrelsens verksamhetsplan 2023

*Motverka diskriminering och psykisk ohälsa bland samer.
Hälsa- och sjukvårdspolitiska avdelningen ska hålla ihop arbetet med att implementera strategi för samisk hälsa genom utarbetande av handlingsplan.*

Handlingsplan samisk hälsa

En handlingsplan/aktivitetsplan har tagits fram i samarbete med hälso- och sjukvården och regional utveckling och visst arbete har också gjorts i det samiska samrådet. Då forskning, undersökningar och rapporter visar på att psykisk ohälsa och risk för suicid är större hos den samiska befolkningen än övriga befolkningen, att man utsätts för rasism och diskriminering och att det finns brister i kulturförståelse hos sjukvården har prioriteringar gjorts inom detta område.

Huvudsakliga uppdraget för regional utveckling är att fortsätta arbetet med ökat inflytande i frågor som berör den samiska befolkningen, öka kunskapen om samisk kultur och rättigheter, samt införa samiska perspektiv i beslutsfattande. Kultur har en viktig del i att skapa mötesplatser genom aktiviteter för den majoritet av den samiska befolkningen som inte är verksamma inom rennäringen.

Hos hälso- och sjukvården ligger fokus på kompetensutveckling inom samisk kultur, samiska rättigheter och bemötande av samiska patienter, ökad kompetens och ökat samarbete med SANKS.

I Regionstyrelsen bör fokus ligga på att arbeta med samiska rättigheter, samiskt inflytande och framförallt Lag (2022:66) om konsultation i frågor som rör det samiska folket. Arbetet med samisk hälsa ska vara en naturlig del av samtliga verksamheter.

Handlingsplanen föreslås bli ett underlag som avses att hanteras ordinarie budget- och verksamhetsplanering.

För att kunna bemöta samerna på deras egna språk behöver Region Jämtland Härjedalen arbeta systematiskt utifrån en plan när det gäller information som ska finnas på de samiska språken.

Ta fram en plan och påbörja översättning av patientinformation samt annan relevant information till syd-, nord- och lulesamiska.

Samisk språkplan

En samisk språkplan har också tagits fram, med ett breddat perspektiv på språk. Regionens samiska samråd har påtalat att synligheten av den samiska kulturen och språket saknas på regionens webb samt i lokaler. Planen innefattar därför även synliggörande av att Region Jämtland Härjedalen ligger inom samiskt förvaltningsområde genom både språk, bilder, formgivning mm. Under arbetet med språkplanen har det uppmärksammats att det inte finns någon central funktion eller budget för översättningar vilket bör utredas vidare. Förvaltningens förslag är att språkplanen beslutas i Regionledningen.

I regionala utvecklingsnämnden verksamhetsplan för 2023

Att säkerställa samiska näringars inkludering i regionala tillväxtarbetet.

Finansiering har skett av projektet SamRUS 2.0, ett projekt som drivs av stiftelsen Gaaltije där man ser på regional utveckling ur ett samiskt perspektiv. Projektet startade i september 2023. I kulturplanen som antagits är samisk kultur en naturlig del av planen och flera aktiviteter med samiska aktörer, samisk kultur och de samiska språken finns med i planen. I de aktiviteter som genomförs inom regional utveckling pågår ett arbete att på ett systematiskt sätt ha ett samiskt perspektiv och aktivt bjuda in samiska aktörer i de frågor som berör.

Övriga mål och aktiviteter inom samiska frågor

Region Jämtland Härjedalen har antagit Strategi för samisk hälsa och i den strategin finns mål avseende att öka kunskapen om samisk hälsa och kultur, utveckla ny arbetssätt, synliggörande av samiska språk och kultur mm. Utifrån dessa mål har olika aktiviteter pågått i verksamheterna.

Utbilda- öka kunskapen om samisk hälsa och samisk kultur

Föreläsningar vid utbildningstillfälle för distriktsjuksköterskor

Deltagande av utvecklingsstrateg vid ATP mm hos regional utveckling, divisionsledning nära vård mm.

Planering pågår för utbildningar inom etik, mångfald för AT, BT och ST läkare.

Utveckla nya arbetssätt och metoder för en språk- och kulturanpassad hälso- och sjukvård
Vätnoe – slöjd och samtal om psykisk hälsa är ett projekt inom antistigma, projektet har haft svårt att hitta framförallt samtalsledare vilket medfört att inga träffar har genomförts under 2023. Planen är att under 2024 kunna genomföra ett antal kurser.

Samiska språk och samisk kultur är närvarande och synliga i hälso- och sjukvården

Det samiska konstverket Balka av Laila Wilks är invigt i augusti och hänger i rummet för ro och bön.

Regionen deltog i Samiska Språkveckan, v 43, med dagliga inlägg på Regionens Facebook. Arbete har påbörjats med översättningar till sydsamiska på Regionens hemsida och 1177. Finns även ett pågående arbete att synliggöra samisk kultur och samiska språket på de nya webbarna som håller på att tas fram.

SANKS

Regionen har avtal med Finnmarkssykehuset i Norge där man kan erbjuda kulturanpassad vård för samiska patienter. Remittering sker via primärvården, vuxenpsykiatri eller barnpsykiatri. Avtalet gäller samtliga åldrar och även möjlighet att ta emot familjer vid behov. SANKS erbjuder vård på plats i Norge (öppenvård och slutenvård), digitala vårdmöten samt stöd till sjukvårdspersonal i Regionen. Hittills under 2023 har 5 personer från Region Jämtland Härjedalen remitterats till SANKS, 2022 var siffran 4 stycken och 2021 4 stycken.

Utvecklingsarbete antistigma kopplat till psykisk ohälsa och suicid

Digital utbildning med SANKS har genomförts under två förmiddagar för personal inom sjukvården, 42 personer deltog vid utbildningen.

Den 28 november kommer personal från SANKS att hålla en digital föreläsning/samtal med tema att utsättas för rasism, hur det påverkar människor och vilka verktyg som finns för att hantera det. Målgrupp är den samiska befolkningen i länet.

E-utbildning samisk kulturförståelse

Utbildningen finns i kompetensportalen och har genomförts av totalt 129 anställda.

OECD- möjligheter och hinder vid grön omställning

Uppdrag från EU till OECD att undersöka möjligheter till grön omställning i gles glesbygd, bland annat Jämtland Härjedalen. Deltagande vid planeringsmöten samt studiebesök av OECD för att framföra det samiska perspektivet i dessa frågor.

Samiskt Samråd

Samråd har genomförts i maj samt i oktober, samrådet i februari blev inställt. Deltagandet från den samiska befolkningen är lågt och samrådet har påbörjat ett arbete för att öka intresset och deltagandet vid samråden samt diskussion om samrådets roll framåt.

Samiskt personalnätverk

Ett möte har genomförts, intresse och deltagande är lågt även inom nätverket. Behöver nå ut till personal med samisk kompetens att nätverket finns samt hitta nätverkets roll i organisationen. Nätverket kan ha en viktig roll för erfarenhetsutbyte och som stöd och kunskapspridare i organisationen. I kompetensportalen har 11 anställda uppgett samisk språkkompetens, 3 personer nordsamiska och 8 personer sydsamiska.

Vad händer framåt

Den viktigaste händelsen framåt avseende Region Jämtland Härjedalens arbete med samiska frågor är att Lag 2022:66 om konsultation i frågor som berör den samiska befolkningen träder i kraft 1 mars 2024.. Lagen innebär att i alla beslut som berör samer, just för att de är samer så måste Regionen konsultera Sametinget och/eller samebyar och samiska organisationer. Det ställer krav på att medarbetare och chefer dels kan avgöra huruvida ett ärende berör samer och att det sedan finns ett tydligt arbetssätt när i processen och hur konsultationen ska genomföras. Under 2022 gjordes en utredning och färdplan om hur FN:s deklARATION om urfolkens rättigheter skulle kunna implementeras i Regionens verksamhet och därmed också underlätta arbetet med konsultationer. Urfolksdeklarationens implementering och färdplan har ännu inte beslutats politiskt.